

Zoltán Rostás, Martin Ladislau Salamon
*„Transhumanță” interbelică în Balcani. Studii
și articole despre aromâni în publicațiile școlii
gustiene, Antologie de Zoltán Rostás și Martin
Ladislau Salamon, Editura Eikon, București, 2017,
295 p.*

Atât în cultura generală, cât și în cea a mediului academic din România, nivelul de cunoștințe privitoare la aromâni nu depășește nivelul de clișeu sau pe cel de dicționar. Despre aromâni se știu relativ puține iar explicațiile sunt multe, de la cenzura impusă între 1945 și 1989, care a generat o cronică și drastică deprofesionalizare a lumii universitare, până la persistența conformismului în gândire. Această precaritate a fost posibilă din cauza manierei de a gândi națiunea română și statul român drept daturi naturale monolitice, de fapt constructe ideologice în anii regimului comunist, în care diversitatea regională ori lingvistică a trebuit să se supună hegemoniei discursive represive. Strădania proiectului democratic românesc de dinainte de 1945 în a se constitui ca națiune politică în formulele cetățenilor și loialităților constituționale a fost distorsionată prin reformulare și simplificare, iar efectele au supraviețuit până azi, deși de la prăbușirea tiraniei comuniste au trecut aproape trei decenii. Stereotipurile vehiculate despre aromâni îi descriu oarecum depreciativ ca pe membri ai unei comunități endogame, ultra-tradiționaliste, monoprofesionale, organizată pe clanuri și, în cazurile academice mai „elevate” de mediu propice de recrutare ai adeptilor fanatici ai Gărzii de Fier și de cultivare a autoritarismului. Dincolo de percepțiile simpliste chiar și din mediul academic, la nivelul cunoașterii profesionale domină studiile de lingvistică și folclor, lipsite de noi semnificații în covârșitoarea lor majoritate, cele de istorie nefiind altceva decât simple

compilații ori retorici patriotarde. Astfel, bibliografia secundară despre aromâni suferă de o sărăcie cognitivă accentuată, volumele semnate de profesorul, istoricul și lingvistul austriac Max Demeter Peyfuss rămânând cele mai serioase contribuții de până acum.

Pentru ieșirea din impasul cognitiv actual, volumul editat, prefațat și postfațat de Zoltán Rostás și Martin Ladislau Salamon propune, prin demersul salutar al recuperării, al repunerii în circulație a textelor și cercetărilor rămase uitate între paginile revistelor Școlii gustiene, o altă privire asupra facerii României Mari. Astfel, noutatea absolută a volumului „*Transhumanță*” interbelică în Balcani. Studii și articole despre aromâni în publicațiile școlii gustiene constă în perspectiva pe care o propune sociologia asupra celor mai noi cetățeni ai României interbelice. Aici, metoda sociologică se întâlnește cu istoria orală și, împreună, cercetătorul le folosește pentru a explora resursa de multiculturalism prea mult timp reprimată. Dacă lingvistica, folclorul și istoria dețineau monopolul asupra aromânilor, sociologia intervine astfel și defolclorizează cunoașterea nou-veniților românofoni pentru a-i situa în noua construcție statală de după 1918 în timp ce le urmărește cu atenție mentalul colectiv, obiceiurile și condițiile materiale de trai. Astfel, marele merit al metodei sociologice este acela de a atenua impactul alterizării aromânilor, mecanism inevitabil pe care comunitățile îl pun în funcțiune atunci când se întâlnesc cu Celălalt. Cu toate acestea, valoarea restituirii contribuțiilor despre aromâni ale

Școlii sociologice de la București rămâne și una lingvistică fie și prin repunerea în circulație a etnonimelor originale de „macedo-români”, „români macedoneni” și „macedoneni” precum și a ortografiei de bază a dialectului.

„*Transhumanță*” *interbelică în Balcani. Studii și articole despre aromâni în publicațiile școlii gustiene* este în primul rând un titlu foarte inspirat. El trimite, evident, la ocupația tradițională a aromânilor, păstoritul, care inevitabil presupunea transhumanța, prin care aromânii sunt desemnați generic și bivalent, apreciativ-depreciativ. Tradițional, transhumanța păstorilor aromâni era practică pe care viața comunitară o avea înscrisă în însăși existența ei, componentă a ethosului și geografiei mentale, rutină profesională, pendulare obsesivă între solitudine și comuniune și proiecție de sine regresiv-progresivă. Noul sens pe care titlul îl dă transhumanței este acela al părăsirii pasivității și al cuplării la cerințele timpului. Odată ieșiți din universul anistoric, aromânii din România au rupt cercul etern al transhumanței ontologice și ghilimelele din titlu trebuie citite cel puțin pe trei paliere. Primul, eliberator, privit, simultan, ca ieșire dintr-o mobilitate statică și sterilă și saltul în timpul istoric al misiunii salvaționiste naționale. Al doilea este cel al alegerii unei ultime călătorii, una fără întoarcere, o „rupere” de origini, dar și de păstrare a memoriei lor către o căutare a locului pentru a renaște. Al treilea este cel al golirii sale de orice conținut magic, de laicizare și secularizare a sa, de transformare a păstorilor în români conform mecanismului de transformare a țărănilor în francezi descris de Eugen Weber. „*Transhumanța*” din titlu este o sumarizare într-un singur cuvânt a pierderii și câștigului deopotrivă, rezultat al alegerilor personale, o schimbare de destin a celor care cred că fiecare individ și comunitate își poate croi o soartă mai bună decât cea imaginată până la momentul alegerii.

Repunerea în circulație a textelor Școlii gustiene despre aromâni este un demers care recuperează o parte consistentă a cercetărilor

Școlii. La acest prim nivel de lectură cititorul are nevoie de două perechi de ochelari. Prima este cea a cercetătorului din anii 1930 care își propune un demers științific de cunoaștere integrală a subiectului său. Este cazul studiului realizat de C.D. Constantinescu-Mircești, și prefațat de însuși Dimitrie Gusti, care își intitulează textul nici mai mult nici mai puțin decât „*Monografie sociologică*”, în care satul Ezibei, sat de coloniști, este focus-grupul pe care îl observă în toate detaliile sale. Tabele și grafice comparative, cifre, procente sunt folosite pentru a măsura dinamica populației locale dincolo de retoriciile emoționale, a vocilor și a politicii gândite de guvernul de la București în popularea unui teritoriu nou și ostil. Teme foarte puțin cunoscute precum emigrarea în America, alimentația, igiena, apa potabilă, gospodăriile și locuințele, serviciile de asistență socială și sanitară și puțin cunoscute până atunci precum dansurile, superstițiile, ritualurile, jocurile copiilor, obiceiurile legate de naștere, căsătorie, deces, și, inevitabil, păstoritul sunt în atenția lui Constantinescu-Mircești și a tuturor celorlalți care investighează un nou habitat uman.

A doua pereche de ochelari pe care ar trebui s-o poarte cititorul este cea a anului 2017 în care datele culese și procesate de echipele studentești arată un formidabil elan constructiv, o vie emulație atât în rândul coloniștilor, cât și în cel al celor care îi cercetează. Echipele regale care culeg date pe teren nu sunt formate doar din simpli constataitori, de culegători de date, ci se constituie în ajutoare ale personalului specializat pentru o populație aflată într-o clară nevoie de sprijin. Referindu-se la comuna Cusuiul din Vale situată la 8 kilometri de orașul Turtucaia din județul Durostor, Emanoil Bucuța arată că ea „este formată din locuitori băștinași și coloniști români veniți din Valea Timocului. Echipa ei este formată dintr-un doctor uman, un doctor veterinar, un student agronom, un cooperador, un student teolog, doi studenți sociologi, un student care se ocupă cu educația fizică, o maestră de gospodărie și opt cercetași. D-I

Manolescu, medicul uman al echipei, dă zilnic consultații bolnavilor din această comună. Până în prezent a avut 60 de cazuri. Are mult de luptat cu paludismul, care este foarte răspândit în această regiune. D-l N. Dobre, medicul veterinar venit de curând la echipă, a avut câteva intervenții chirurgicale. Luptă pentru combaterea holerei paserilor și peștei porcine. D-sa a ținut o conferință „Despre rolul și importanța creșterii și îmbunătățirii animalelor”, arătând că această ocupație constituie unul din mijloacele cele mai rentabile pentru economia națională”. De asemenea, membrii echipelor sunt în afară de voluntari și misionari culturali, se implică în materializarea unor proiecte importante precum construcția de biserici, așa cum a fost cazul comunei Regina Maria din apropierea Balcului. Cu ajutorul celei de-a doua perechi de ochelari, cititorul de azi vede impactul extraordinar asupra noilor locuitori pe care l-a avut vizita regelui Carol al II-lea și a profesorului Dimitrie Gusti, exemple personale atât de mobilizatoare pe care cei doi le dăduseră în ridicarea satelor de coloniști.

Într-o egală importanță cu aceea de volum de studii sociologice, „*Transhumanță*” *interbelică în Balcani. Studii și articole despre aromâni în publicațiile școlii gustiene* este și o carte de istorie a României Mari, una cu care cititorul este puțin familiarizat. După 1989, discursul istoriografic despre România Mare a fost, în principal, unul triumfalist, și, până la un anumit punct, de înțeles. După 1918, arhitectura noii României a fost atât de puțin previzibilă înainte de 1914 încât nici cei mai optimiști avocați ai intrării României Mici în război nu-și imaginaseră că va fi posibilă. Dar demersul analitic ne obligă la examinarea surselor și la citirea lor într-o cheie mai puțin bombastică, mai calmă, în orice caz mai apropiată de realitatea anilor 1920–1930. O lectură „așezată” a surselor arată că, în ciuda activității birocrăției de stat, a uniformizării, *establishment-ul* democratic românesc interbelic a lăsat spații mari de manifestare localismelor și formulelor necanonice

ale românității. Ceea ce a fost oarecum contradictoriu, însă nu mai contradictorie decât este democrația însăși. Istoria României din paginile volumului de cercetări gustiene este un exemplu despre cum se construiește, reconstruiește și uniformizează un stat nou.

Structura etnică a României Mari și fragilitatea frontierelor sale cerea inaugurarea unei „politici etnice” care urma să asigure stabilitatea, așa cum Ion C. Grădișteanu, mare avocat al cauzei naționale a aromânilor, cerea guvernului în 1927 într-un discurs rostit în Senat. Grădișteanu credea că politica etnică era „o îndoită datorie pentru Statul român de a întări și înmulți elementul majoritar înăuntru și de a apăra de desnaționalizare elementul românesc din afară (...) o îndoită politică etnică: o politică etnică internă și o politică etnică externă”. În 1918, minoritățile din noua Românie crescuseră la un procent de 27% datorită teritoriilor care îi intraseră în componență după 1918. Unul dintre cele mai slab populate cu români era, fără îndoială, Cadrilaterul dobrogean, cel care constituia și frontiera cea mai vulnerabilă din cauza atacurilor bandelor bulgare finanțate și sprijinite de Bulgaria și a celor cominterniste create și sprijinite de Uniunea Sovietică. La intrarea în posesia României, în 1913, aproximativ 2% din populația românească, amplasată în zona orașului Silistra, locuia în Cadrilater. Soluția securizării frontierei sudice oferită de instrumentele politicii etnice pe care o cerea imperios Grădișteanu a fost denumită în epocă, fără niciun complex, „românizarea” teritoriului pe care statul îl avea sub control. Așa cum în toate statele naționale guvernele au conceput politici etnice, de „naționalizare” a propriului teritoriu, tot așa și guvernul român a schițat proiecte de românizare prin colonizare cu etnici români, instituția responsabilă fiind Oficiul Național al Colonizărilor. În orice caz, varianta românească a naționalizării propriului teritoriu a fost una *soft*, prin aducerea de coloniști, spre deosebire de variantele *hard* pe care alte state balcanice le-au adoptat prin schimburile de populație, cum au fost cele dintre Turcia, Grecia și Bulgaria

de după conferința de la Lausanne din 1923, prin care mari comunități etnice au fost nevoite să-și părăsească locurile de baștină. Astfel, aparent șocantul titlu al volumului semnat de Lucian Boia *Cum s-a românizat România* devine mai explicabil și repune la locul meritat o parte uitată a istoriei facerii statului român de după 1918.

Pe scurt, românizarea Cadrilaterului a mers după tipicul Dobrogei Vechi, dar statul român a început românizarea sistematică a noii provincii abia la începutul anilor 1920. Nou-veniții în cele două județe erau formați atât din imigranți aromâni, cât și din coloniști din toate zonele României, în special din regiunile din stânga Dunării. Împroprietărirea cu teren arabil îi transforma pe aromâni din păstori în agricultori și aceasta s-a dovedit a fi una dintre marile provocări cu care autoritățile au fost nevoite să se confrunte. Întâlnirea coloniștilor aromâni sosiți din vechea Macedonia cu noile realități economice locale, cu aclimatizarea, cu jocurile politice, cu disfuncționalitățile instituționale și adesea cu ostilitatea celorlalți au făcut ca procesul de transformare a lor în cetățeni români să întâmpine dificultăți evidente. În acest sens, republicarea studiului semnat de Constantin Noe *Colonizarea Cadrilaterului* din revista *Sociologie românească* este cât se poate de sugestiv. Pe de-o parte, statul român își asumase o politică de românizare a teritoriului propriu însă ea nu însemnase călcarea în picioare a drepturilor minorităților și a proprietății private. În acest sens, cercetările Școlii gustiene nu discriminează ci colectează date

și despre bulgarii, turcii și tătarii care locuiau în provincie alături de etnicii români și aromâni. Pe de alta, capacitatea și resursele de integrare ale statului român de a face față unui val mare de nou-veniți din Macedonia într-un timp scurt fiind reduse și, având în vedere consistentul sprijin financiar și logistic pe care țări ca Grecia le-au primit de la Liga Națiunilor pentru integrarea nou-veniților din Asia Mică, sprijin de care România a fost lipsită, fac de înțeles bălbâielile birocrăției și, uneori, lipsa de coerență a strategiei de colonizare.

Nu într-o măsură mai mică, demersul generației anului 1918, așa cum reiese din volum, este exemplar pentru generația actuală. Într-un climat politic, economic și mental ostil, comunități și indivizi care au dat un sens existenței lor nu au precupețit eforturi pentru a ajunge la un bun sfârșit. În strădania de a deveni români, cei mai mulți aromâni trebuie să fi simțit neîmplinire amestecată cu satisfacții, lehamite cu speranță, durere, dezamăgire și optimism. Presa vremii este plină de articole care narează poveștile celor care credeau că veniseră „acasă”. Istoria n-a fost mai blândă cu acea generație decât cu următoarele, ea a fost cu siguranță mai dură decât cu generația de azi. Ceea ce era de demonstrat, „*Transhumanța*” interbelică în Balcani. *Studii și articole despre aromâni în publicațiile școlii gustiene* a demonstrat.

Steliu Lambru